

УДК 327 (71+4ЄС)

Безпековий вимір відносин Канади з Європейським Союзом

О.М. АНТОХІВ-СКОЛОЗДРА

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
E-mail: olantokhiv@gmail.com**Авторське резюме**

У представлений статті досліджено особливості становлення та розвитку відносин між Європейським Союзом і Канадою у безпековій сфері. Вказано, що нормативна спільність підходів щодо сучасних міжнародних відносин слугує потенційною основою для розбудови двосторонньої взаємодії з питань безпеки та оборони. Простежено становлення співпраці між Канадою і Європейським Союзом після впровадження Європейської політики безпеки та оборони. Зокрема встановлено, що канадський уряд стримано сприйняв посилення безпекової складової діяльності Європейського Союзу, адже це могло загрожувати подальшому зменшенню впливу цієї північноамериканської держави в євроатлантичному просторі. Визначено головні напрями співпраці, вивчено інституційні механізми взаємодії та виокремлено ключові виклики безпекового виміру двосторонніх відносин. Розглянуто особливості участі Канади у військових та цивільних операціях під егідою Європейського Союзу та акцентовано, що обмежений військовий потенціал Оттави унеможливило її ефективне залучення у двосторонню співпрацю із європейськими партнерами. Наголошено на збереженні пріоритетності відносин Канади із Сполученими Штатами у безпековій сфері та вказано на важливості Організації Північноатлантичного Договору у взаємодії з питань безпеки та оборони між Канадою і Європейським Союзом. Підкреслено, що офіційна Оттава наполегливо відстоює збереження провідної ролі НАТО у гарантуванні безпеки в євроатлантичному просторі. Водночас вказано, що з огляду на низку причин, зокрема через значну інертність у розбудові Європейської політики безпеки та оборони, канадський уряд на сучасному етапі не демонструє особливого зацікавлення необхідністю активізації взаємодії з європейськими партнерами у цій сфері. З'ясовано також, що Канада та Європейський Союз почали розвивати співпрацю за межами ЄПБО з питань внутрішньої безпеки, зокрема щодо боротьби з організованою злочинністю та іншими викликами сьогодення, що стало поштовхом для інституціоналізації відносин з Євроюстом та Європоллом.

Ключові слова: двосторонні відносини; безпека; оборона; Канада; Європейський Союз; Європейська політика безпеки та оборони; НАТО.

Security dimension of the Canada-EU relationship

О.М. АНТОХІВ-СКОЛОЗДРА

Ivan Franko national university of Lviv, Lviv, Ukraine, E-mail: olantokhiv@gmail.com

© О.М. Антохів-Сколосдра, 2014

Abstract

The article deals with the peculiarity of establishing and developing relations between the European Union and Canada in security sphere. It emphasizes that normative close ranks in approaches towards modern international relations are the potential basis for developing bilateral interaction in security and defense sphere. It observes the establishment of cooperation between Canada and the European Union after introducing the European policy of security and defense.

In particular, it defines that the Canadian Government accepted the fact of strengthening the security part of the European Union activity in a reserved manner, as it could cause decrease in influence of this North American State in Euro-Atlantic area. It outlines the main directions of cooperation, scrutinizes institutional mechanisms of interaction and emphasizes the key challenges of security dimension of bilateral relations. It deals with the peculiarities of Canada's participation in military and civil actions under the auspices of the European Union and stresses that the limited military potential of Ottawa makes its effective participation in bilateral cooperation with the European partners less possible. It stresses the adherence of priority in relations between Canada and the United States in security sphere and underlines the significant role of the North Atlantic Treaty Organization in its interaction on the security and defense issues between Canada and the European Union. It emphasizes that the official Ottawa insists on NATO playing the leading role in providing security in Euro-Atlantic area. It illustrates, however, that due to a number of reasons, in particular, lack of initiative in advancing European security and defense policy, the Canadian Government on current stage don't present particular interest in activating interaction with their European partners in this sphere. It depicts also that Canada and the European Union have started developing cooperation outside ESDP on domestic security, in particular, on struggle against organized crime and other challenges of current society, which has encouraged institutionalization in relationship of the European Union and the Europol.

Keywords: bilateral relationship; security; defense; Canada; European Union; European Security and Defence Policy; NATO.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. знаменувався поступовим відновленням співпраці між Канадою і Європейським Союзом після тривалої стагнації. Адже у постбіполярний період в Оттаві зосередились на вирішенні питань внутрішнього характеру, а Сполучені Штати утвердилися в якості ключового партнера на міжнародній арені. Своєю чергою Брюссель сконцентрував зусилля на розбудові власних інституцій та підготовці до розширення ЄС. Однак обидві сторони були змушені критично осмислити стан двосторонніх відносин та розпочати пошук взаємовигідних форм співпраці. Одними з найбільш контроверсійних стали спроби налагодити співпрацю у сфері безпеки та оборони. Тому, щоб краще збагнути логіку взаємодії Канади з Європейським Союзом, детально розглянемо безпекову складову двосторонніх відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням означеної проблематики майже виключно займалися канадські науковці, зосереджуючи увагу на окремих вузьких аспектах. Так, наслідки завершення холодної війни та виведення канадських військ з європейського континенту для двосторонніх відносин аналізує А. Доннер [4]. Започаткування Європейським Союзом власної Спільної зовнішньої й безпекової політики послужило імпульсом для вивчення П. Бюте [2] та Ч. Давідом [3] її впливу на динаміку відносин між Оттавою і Брюсселем. Ф. Меранд [12] і М. Фортманн [6] аналізували, яким чином на процес розбудови Європейської політики безпеки та оборони вплинули двосторонні відносини. Водночас не вдалося віднайти академічних публікацій з цієї тематики в українській політичній думці.

Мета дослідження. З огляду на відсутність у вітчизняній науці ґрунтовних досліджень з цієї

проблематики, автор ставить собі за мету охарактеризувати стан та проаналізувати особливості відносин Канади з Європейським Союзом у безпековій сфері.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на географічне розташування у Північній Америці, безпекова культура Канади, особливості здійснення нею міжнародної політики у сфері безпеки, чисельність, організація та доктринальне забезпечення збройних сил є виразно «європейськими». Канада продовжує розглядати Європу як другий за важливістю союзник після США з огляду на тісні історичні, політичні, економічні, культурні зв'язки. Зокрема, їх поєднує нормативна спільність, яка створює передумови для налагодження більш інтенсивних відносин у сфері безпеки. Адже Оттава і Брюссель вважають, що застосування сили допустиме тільки у випадку, коли можливості переговорного процесу і дипломатії повністю вичерпані та поділяють переконання, що сталий розвиток, дотримання прав людини і миротворчість повинні стати одними з ключових принципів міжнародних відносин [15, с. 9].

Також у них спільне нормативне бачення багатосторонності та необхідності дотримання принципів міжнародного права. Канада, на відміну від США, завжди діяла і продовжує взаємодіяти з іншими міжнародними акторами на коаліційній основі. Коаліція, як шлях акумуляції безпекового потенціалу, – це також європейська традиція, тому європейці розглядалися природним союзником для Канади [10, с. 663]. Тому ЄС вбачає у канадцях близьких партнерів, що поділяють його цінності, а також мають подібні підходи до врегулювання конфліктів, тому існують перспективи для розвитку двостороннього партнерства на міжнародній арені [8, с. 21]. Зокре-

ма, це стало можливим завдяки започаткуванню Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС і здійсненню важливих кроків у напрямі розбудови Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Відтак, щонайменше гіпотетична наявність європейської безпекової ідентичності на сучасному етапі дає змогу Канаді налагодити взаємодію з ЄС у безпековій сфері.

Водночас ЄПБО не повинна стати перешкодою для інтенсифікації двосторонніх відносин між Канадою та Європейським Союзом. Адже ця північноамериканська держава неодноразово була безпосередньо залучена у забезпечення безпеки й оборони європейського континенту, як під час двох світових воєн і у період холодної війни, так і в ході миротворчих операцій у постбіполярний період. Таким чином, офіційна Оттава прагнула продемонструвати, що Європа була і залишається важливою для канадських безпекових інтересів. Тому ЄПБО не повинна спричинити руйнування традиційно близьких відносин між Канадою та європейськими партнерами [11, с. 63-64].

Водночас, варто зазначити, що конститутивним залишається зв'язок Канади з Європою через НАТО. Зокрема, ще наприкінці ХХ ст. перспектива втрати Організацією Північноатлантичного Договору свого впливу та ймовірність посилення європейської складової викликала стурбованість канадського уряду. Адже такий розвиток подій, зокрема розбудова власне європейської системи безпеки, міг мати негативні наслідки для офіційної Оттави: об'єднаний і могутній ЄС потенційно обмежуватиме вплив Канади, адже з огляду на її географічне розташування у Північній Америці єдиним дієвим інструментом забезпечення представлення її інтересів залишалась НАТО. Тому Оттава повністю підтримала доктринальні та структурні реформи Організації Північноатлантичного Договору та виступила за збереження її участі у вирішенні європейських справ. Про це чітко свідчить позиція Канади щодо подій на Балканах [14, с. 158]. Оттава підтримала участь своїх військовиків у рамках НАТО у врегулюванні конфліктів на території колишньої Югославії. До зони відповідальності канадців належав один з найбільш складних регіонів на півночі Боснії. З погляду офіційної Оттави, участь Канади у процесі забезпечення миру в Європі була покликана компенсувати негативний ефект від закриття канадських військових баз на континенті та гарантувати її участь у європейських справах.

Необхідно наголосити, що НАТО з перспективи Канади – це співтовариство, діяльність якого ґрунтується на спільних демократичних цінностях та слугує форумом для здійснення взаємодії у трансатлантичному регіоні. Водночас географічне розширення зони впливу Північноатлантичного Альянсу підтвердило його цінність в очах канадського керівництва. Від-

повіддю Канади на ініціативи щодо посилення безпекової складової ЄС було прагнення забезпечити збереження лідерства НАТО, яка повинна була залишатися ключовою організацією у гарантуванні колективної оборони Європи і зберегти право «першості» у випадку необхідності проведення військових операцій. При цьому позиція Канади співпадала із баченням Сполучених Штатів: ті держави-члени НАТО, які не входили у ЄС, повинні були зберегти можливість висловлюватися щодо питань європейської безпеки.

Стурбованість Канади також викликала перспектива формування окремої «європейської фракції» у межах НАТО, яка складалася б виключно з членів ЄС. Такий розвиток подій міг суттєво зашкодити процесу прийняття рішень у рамках Північноатлантичного Альянсу, де вони ухвалюються консенсусом. Окрім того, така «європейська фракція» могла б безпосередньо взаємодіяти зі США щодо ключових рішень. Таким чином, значимість Канади всередині НАТО продовжувалась зменшуватися. Тому дипломатичні зусилля Оттави були зосереджені на тому, щоб ціль, структура та процеси у ЄПБО жодним чином не послабили НАТО, а також на тому, щоб забезпечити часткову участь Канади в ЄПБО. Що стосується першого, то більшість застережень були зняті, окрім фундаментального питання: чи будуть спроможні європейські союзники одночасно забезпечити свої військові зобов'язання у межах НАТО і ЄПБО [7, с. 10-18]. У цьому контексті Канада наполягала на запровадженні чіткого регламентування та постійних консультативних механізмів, що дало б цій країні змогу не лише брати участь у стратегічному плануванні використання Європейським Союзом військового потенціалу НАТО, але й, у випадку необхідності, долучатися безпосередньо до операцій у рамках ЄПБО.

Цей крок також був спрямований на те, щоб зберегти пріоритетність трансатлантичних механізмів співпраці, тому Канада була зацікавлена у тому, щоб ЄПБО була якщо не підпорядкована, то принаймні частково залежна від НАТО та північноамериканських партнерів. Зокрема, канадський уряд прем'єр-міністра Ж. Кретьєна висловив своє невдоволення тим, що у звіті, представленому на розгляд Ради ЄС у Фейра (2000 р.), Росія та Україна визначались як потенційні партнери в операціях ЄС, тоді як у випадку Канади, лише підкреслювався інтерес ЄПБО до цієї держави. Прагнення Оттави більш тісно співпрацювати з ЄС у рамках ЄПБО дало поштовх до ухвалення «Спільної декларації ЄС і Канади щодо питань безпеки і оборони» у грудні 2000 р. Цей документ розглядають як своєрідну перемогу канадської дипломатії, адже згідно з його положеннями Європейський Союз визнавав, що НАТО залишається основним фундаментом колективної оборони держав-членів та

погоджувався поглибити діалог з Канадою щодо її участі у ЄПБО. На практиці це означало, що кожного триместру будуть організовуватися двосторонні зустрічі на рівні експертів, у ході яких розглядатиметься сукупність питань з безпеки та оборони, що становлять взаємний інтерес для Канади і ЄС [5].

У червні 2002 р. були ухвалені інші важливі рішення щодо співпраці між ЄС і Канадою, зокрема було досягнуто домовленість, що сторони розглядатимуть безпекові та оборонні питання у рамках існуючого двостороннього формату співпраці, зокрема на рівні глав держав та урядів і відповідних міністрів. У випадку надзвичайних ситуацій чи з огляду на вимогу однією із сторін такі зустрічі можуть скликатись поза чергово. За Канадою було закріплено право самостійно вирішувати чи брати участь в операціях Європейського Союзу не лише тоді, коли він використовуватиме військовий потенціал НАТО у рамках «Берлін-плюс», але й у випадку, коли ЄС вестиме операції самостійно. Також Канада отримала можливість бути залученою у плануванні операцій. Зокрема, з цією метою їй було надано право призначити свого представника при Генеральному штабі ЄС. Тому на початковому етапі становлення ЄПБО у період 1999-2002 рр. канадським дипломатам вдалося добитися визнання за Оттавою права на участь в операціях ЄС у рамках Петербурзьких завдань. Таким чином, Канада фактично була визнана як надійна «середня потуга» з належним військовим потенціалом для участі в операціях ЄС [9, с. 74-76].

Завдяки цим домовленостям Канада мала змогу взяти участь у військових і цивільних операціях під егідою ЄС у рамках ЄПБО, зокрема в операції Артемис у Демократичній Республіці Конго, двох операціях у Боснії та Герцеговині: поліцейський ЕГПМ та військовий ЕУФОР. Саме завдяки цьому вдалося опрацювати правові засади участі Канади у подібних операціях ЄС, що згодом були включені у двосторонню рамкову угоду. У травні 2005 р. в ході саміту ЄС-Канада були завершені переговори з цього приводу, а саме підписання рамкової угоди з цього питання відбулося 24 листопада 2005 р. [1].

Водночас необхідно наголосити, що це був період, коли низка питань, які викликали раніше застереження Канади щодо ЄПБО, втратили свою гостроту. Якщо у 2000 р. канадський уряд розглядав як пріоритет питання безпеки і стабільності в Європі й прагнув залишатися залученим у процесі ухвалення рішень щодо забезпечення миру на Балканах (зокрема Канада брала участь у військових діях у Косово під егідою НАТО та мала канадський контингент СФОР у Боснії та Герцеговині), то на час укладання рамкової угоди ці загрози та потреби стали неактуальними. Звичайно, це не означає, що Канада самоусунулась від участі у забезпеченні стабільності й миру на європейському континенті, однак ключовими засобами гарантування

безпеки в Європі вона розглядала розширення ЄС і НАТО. Це чітко простежується у підтримці Оттавою членства країн з Центральної і Східної Європи у НАТО. Тому хоч Канада і постійно виступала за збереження стабільності в Європі, проте не вважала доречним збільшувати власну військову присутність на цьому континенті [13, с. 60].

Водночас частина країн-членів ЄС із застереженням поставилася до участі третіх країн у ЄПБО, тим більше, коли йшлося про Канаду, яка знаходиться поза межами європейського континенту. На їхнє переконання, це може призвести до розмивання процесу ухвалення рішень усередині ЄС та зашкодити посиленню його незалежності у безпековій сфері.

На сучасному етапі питання ЄПБО викликає в Оттаві менше заперечень, особливо з огляду на інституціоналізацію відносин між ЄС і НАТО. Стан, в якому перебуває на сьогоднішній день ЄПБО, жодним чином не загрожує лідерству НАТО, а угода «Берлін-плюс» гарантує НАТО «право першості», що особливо хвилювало канадських політиків. Також побоювання, що ЄПБО може спричинити у рамках НАТО появу «європейської фракції», втратили свою актуальність [13, с. 62].

Підписання згадуваної рамкової угоди не стало свідченням суттєвого зближення ЄС і Канади у безпековій сфері. Малоімовірно, що найближчим часом Канада активно братиме участь у місіях під егідою ЄПБО. Частина експертів вважають такий крок хибним, адже відмова від участі у безпековій співпраці з ЄС – це спроба заперечити стратегічну культуру Канади, що є ближчою до Європи, ніж до США. Тим не менше, це питання викликає зацікавлення лише вузького кола політиків і дослідників та залишається поза увагою канадського суспільства.

Звичайно, канадський уряд у разі потреби розглядатиме можливість участі Канади в операціях у рамках ЄПБО, однак залучення цієї країни до вирішення афганського питання свідчить радше про мінімальний чи навіть символічний характер участі Канади в європейських справах, як це було у випадку з ЕУФОР (Боснія). Адже у канадських збройних сил відсутній належний потенціал для одночасної участі у врегулюванні конфліктних ситуацій у різних частинах світу.

Недостатньо розвинута система консультацій у сфері оборони між ЄС і Канадою була своєрідною демонстрацією невідповідності до положень амбіційної за своїм характером Спільної декларації 2000 р., згідно з положеннями якої Канаді відводилася важлива роль у Комітеті контрибуторів – форумі для консультацій з третіми державами для проведення операцій під егідою ЄС. Однак з погляду канадських дипломатів цього було недостатньо і вони наполягали,

що Канада мала б мати такі ж права у рамках ЄПБО, як і європейські країни, що не були на той час членами НАТО. Однак з огляду на інертність самого ЄС та відсутність підтримки з боку канадських військових зусилля дипломатів були недостатніми [12, с. 41].

Безпекова співпраця Канади та ЄС не обмежується тільки рамками ЄПБО. Після Маастрихтського договору, особливо після початку боротьби з тероризмом у 2001 р., ЄС досяг значного прогресу у співпраці з питань внутрішньої безпеки у рамках однієї з опор «юстиції і внутрішніх справ». Розбудова спільного простору, в який входять 28 держав, вимагає вирішення низки безпекових питань, зокрема проблем імміграції, злочинності та тероризму. Тому ЄС зацікавлений у тому, щоб співпраця відбувалася з такими важливим партнером, як Канада. Одним з прикладів цієї співпраці стала інституціоналізація відносин із Європолем. Більш активною стала співпраця у сфері кримінальної юстиції. Зокрема, Канада отримала право акредитувати свого постійного представника при Євроюст. Боротьба з тероризмом і міжнародною злочинністю стала основою для подальшого зміцнення співпраці у безпековій сфері по обидва боки Атлантичного океану. Зокрема, йдеться про обмін конфіденційною інформацією та гарантування безпеки авіаційних перельотів.

Висновки. В офіційній риторикі Канада постійно проголошує відданість у сфері безпеки принципам інтернаціоналізму, що вимагає

більш активної її участі у врегулюванні конфліктних ситуацій. Однак з огляду на її фінансові можливості та обмежений військовий потенціал ці твердження носять декларативний характер. Це чітко простежується у відносинах із ЄС. Загалом політика Канади щодо Європи надто часто характеризувалася «... короткими періодами надмірного ентузіазму, які змінювалися тривалим часом бездіяльності» [2, с. 116-117]. Це саме можна стверджувати і про ЄПБО. На початковому етапі її становлення Канада висловила зацікавлення цією ідеєю, але швидко втратила до неї інтерес. Це можна пояснити цілою низкою чинників: незначним поступом розвитку самої ЄПБО, трансформаційними процесами всередині НАТО, відсутністю у Канади належного військового потенціалу для дієвої взаємодії з ЄС тощо.

Сьогодні відносини між ЄС і Канадою характеризуються високою інтенсивністю на дипломатичному рівні, що однак не знаходить безпосереднього продовження у стратегічно-військовій сфері. Політика Канади у сфері безпеки та оборони продовжує орієнтуватися на двосторонню співпрацю із США та НАТО. Отож хоча в Оттаві й усвідомлюють поступове зростання значимості ролі ЄС у безпековій та оборонній сферах, однак реагують на це шляхом використання традиційних двосторонніх каналів (привілейованих відносин з США і Великою Британією), а також за допомогою трансатлантичного формату взаємодії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Agreement between the European Union and Canada establishing a framework for the participation of Canada in the European Union crisis management operations [Text] // Official Journal of the European Union. – 01/12/2005. – L315. – P. 21-26.
2. Buteux P. Canada and Europe: The Implication of the Common Foreign and Security Policy [Text] / P. Buteux // Between Actor and Presence: The European Union and the Future for the Transatlantic Relationship / G. MacLean (ed.). – Ottawa: University of Ottawa Press, 2001. – P. 101-122.
3. David Ch.-Ph. Le Canada et le système de sécurité européen [Text] / Ch.-Ph. David, S. Roussel // Défense nationale. – 1996. – № 52 (2). – P. 55-66.
4. Donneur A. La fin de la guerre froide: le Canada et la sécurité européenne [Text] / A. Donneur // études internationales. – 1992. – № 23 (1). – P. 121-138.
5. EU-CANADA DECLARATION ON THE ESDP [Electronic resource]. – Regime to access: <http://www.canadainternational.gc.ca>
6. Fortmann M. Le Canada et la Politique européenne de sécurité et de défense. Une politique à la croisée des chemins / M. Fortmann, H. Viau // Revue internationale et stratégique. – 2001. – № 44 (4). – P. 41-52.
7. Grant Ch. Security challenges in transatlantic relations [Text] / Ch. Grant // Internationale Politik. – 2003. – № 4. – P. 10-18
8. Henriques K. This «New Europe»: Historic Policy Opportunities for Canada [Text] / K. Henriques // SIPP Public Policy Paper. – 2005. – 29 January. – 40 p.
9. Kaim M. Canada warms to ESDP [Text] / M. Kaim // Internationale Politik. – 2003. – № 4. – P. 74-76.
10. Lindley-French J. Reconnecting Canada to the World (via Europe) [Text] / J. Lindley-French // International Journal. – 2005. – № 60 (3). – P. 651-665.
11. MacFarlane S. Canada and the «European Pillar» of Defence [Text] / S. MacFarlane // What NATO for Canada? / D.C. Haglund (ed.). – Kingston: Centre for International Relations, 2000. – P. 53-69.
12. Mérand F. Les nouvelles relations transatlantiques en matière de défense: quel rôle pour le Canada? [Text] / F. Mérand // Politique étrangère du Canada. – 2005. – № 12 (2). – P. 33-46.
13. Morel J. Le Canada, l'Otan et la politique Européenne de sécurité et de défense [Text] / J. Morel // Politique étrangère du Canada. – 2007. – № 14 (1). – P. 51-66.
14. Pentland C. Odd Man in: Canada and the Transatlantic Crisis [Text] / C. Pentland // International Journal. – 2003/2004. – № 59 (1). – P. 145-166.

15. Welsh J. Transatlantic Identity and International Action: Rapporteur's Report [Text] / J. Welsh - Kingston: McGill-Queen's University Press, 2005. – 60 p.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014

REFERENCES:

1. Agreement between the European Union and Canada establishing a framework for the participation of Canada in the European Union crisis management operations. Official Journal of the European Union. 01/12/2005. L315, pp. 21-26.
2. Buteux P. Canada and Europe: The Implication of the Common Foreign and Security Policy: Between Actor and Presence: The European Union and the Future far the Transatlantic Relationship. Ottawa: University of Ottawa Press. 2001. pp.101-122.
3. David Ch.-Ph. Le Canada et le système de sécurité européen. Défense nationale, 1996, no. 52 (2), pp. 55-66.
4. Donneur A. La fin de la guerre froide: le Canada et la sécurité européenne. études internationales. 1992, no. 23 (1), pp. 121-138.
5. EU-CANADA DECLARATION ON THE ESDP. Regime to access. <http://www.canadainternational.gc.ca>
6. Fortmann M., Viau H. Le Canada et la Politique européenne de securit et de dfense. Une politique à la croise des chemins. Revue internationale et stratgique. 2001, no. 44 (4), pp. 41-52.
7. Grant Ch. Security challenges in transatlantic relations. Internationale Politik, 2003, no. 4, pp. 10-18.
8. Henriques K. This «New Europe»: Historic Policy Opportunities for Canada. SIPP Public Policy Paper, 29 January 2005, 40 p.
9. Kaim M. Canada warms to ESDP. Internationale Politik. 2003, no. 4, pp. 74-76.
10. Lindley-French J. Reconnecting Canada to the World (via Europe). International Journal. 2005, no.60 (3), pp. 651-665
11. MacFarlane S. Canada and the «European Pillar» of Defence: What NATO for Canada? Kingston: Centre for International Relations. 2000. pp. 53-69.
12. Mrand F. Les nouvelles relations transatlantiques en matière de dfense: quel rôle pour le Canada? Politique trangère du Canada. 2005, no.12 (2), pp. 33-46.
13. Morel J. Le Canada, l'Otan et la politique Européenne de securit et de defense. Politique trangère du Canada. 2007, no.14 (1), pp. 51-66.
14. Pentland C. Odd Man in: Canada and the Transatlantic Crisis. International Journal. 2003/2004, no. 59 (1), pp. 145-166.
15. Welsh J. Transatlantic Identity and International Action: Rapporteur's Report. Kingston: McGill-Queen's University Press, 2005. – 60 p.

Антохів-Сколозdra Олеса Михайлівна – здобувач
Львівський національний університет імені Івана Франка
Адреса: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 19
E-mail: olantokhiv@gmail.com

Antokhiv-Skolozdra Olesya Mykhaylivna – applicant
Ivan Franko national university of Lviv
Address: 19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, 79000
E-mail: olantokhiv@gmail.com